

Neva Makuc

GORIŠKI NADŠKOF FRANČIŠEK BORGIA SEDEJ IN ZGODOVINAR FRANC KOS V PISMIH IZ KOSOVE ZAPUŠČINE

Dan pred božičem leta 1853 se je v Selcah rodil Franc Kos – postal bo največji in najsystematičnejši znanstveni delavec v prvi generaciji slov. kritičnih in na univerzi strokovno izšolanih zgodovinarjev.¹ Leto kasneje, natančneje 10. oktobra 1854, se je v Cerknem na Goriškem, prav tako v kmečki družini, rodil Frančišek Borgia Sedej – postal bo deseti goriški nadškof in ilirski metropolit. Desetletja kasneje se bosta njuni življenjski poti srečali v "avstrijski Nici", kot so nekoč zaradi milega podnebja, ki je privabljal avstrijske bogataše, željne sonca in zdravja, radi imenovali Gorico.

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU hrani pet pisem, ki nam ponujajo skromen, a vsaj dokumentiran vpogled v odnose med Kosom in Sedejem. Podobno kot Sedej je tudi Kos, rojen sicer na Gorenjskem, velik del življenja preživel na Goriškem, natančneje med leti 1881 in 1887 ter ponovno od leta 1890 do izbruha prve svetovne vojne. Omenjena pisma so nastala v letih 1906, 1907 in 1914, torej v drugem obdobju Kosovega bivanja na goriških tleh. Tri pisma, poslana zaslužnemu zgodovinarju, je napisal lastnoročno nadškof, medtem ko je eno spisal njegov tajnik. Poleg teh je ohranjen tudi koncept Kosovega odgovora.

Iz leta 1906 so ohranjena tri pisma, ki pa žal ne morejo odgovoriti na vprašanje, kdaj sta Sedej in Kos stopila v stik ali si začela dopisovati. Sledi koncept pisma, s katerim je Kos odgovoril na vabilo, naj se 24. julija 1906 v goriški nadškofijski palači udeleži sestanka glede katoliškega shoda, kateri se je kasneje, med 26. in 28. avgustom istega leta, odvijal v Ljubljani.

Dne 25. julija 1906.

Velečastiti gospod !

Vaše pismo z dne 22. t. m.² sem dobil nekoliko pred svojim odhodom iz Gorice. Ker sem se kakor vsako leto z vso svojo družino odpravil iz Gorice v Selca na Gorenjskem, kjer ostanem poldrugi mesec, mi ni bilo mogoče včeraj se udeležiti posvetovanja v nadškofijski palači. Blagovolite tedaj oprostiti mojo odsotnost.

Z odličnim spoštovanjem

Vam

Vdani.

Sledi Sedejevo pismo, ki prikazuje Sedejevo zanimanje in skrb za cerkveno umetnost in zgodovino:

Velecenjeni gospod profesor!

Morda ste že čitali, da se je ustanovilo društvo za obranjenje oglejske bazilike.³ Denarja potrebujemo v prvi vrsti. Kot predsednik omenjenega društva bi rad poprosil tudi deželni odbor Kranjski, da nam kak denarni prispevek podeli z ozirom na to, da je bila Kranjska enkrat del oglejskega patrijarhata. Ker so Vam kot zgodovinarju zgodovinske razmere med patrijarhatom in Kranjsko bolj znane kot meni in drugim in ker je

---

¹ Enciklopedija Slovenije. 5. knj. str. 308.

² Vabilo na sestanek je 22. julija 1906 v nadškofovem imenu spisal Sedejev tajnik Josip Ličan (1874–1929).

³ Društvo je bilo na Sedejevo pobudo ustanovljeno 6. novembra 1906 v Gorici.

treba tudi med Slovenci vzbuditi neko zanimanje za starodavni Oglej, Vas lepo prosim, da bi spisali kak poljuden članek za naše časopise o onih točkah, ki Slovence posebno tičejo in zanimajo. Dobro bi bilo zvedeti, kdo je bil oni patrijarh Frederik II (1084-1085) s pridevkom „Slavus”. Tudi Češka, Moravska in Poljska so dale Ogleju patrijarhe. Moderni Slovenci, vtopljeni v politiko, o tem malo vedó. Ali bi ne bilo za Vas, g. profesor, hvaležno delo nekaj člankov o teh spisati? To bi našemu društvu bilo zelo v prid. Jaz nameravam z novim letom izdajati kot dodatek našemu *Folium dioec. ecclesiasticum*⁴ dokumente o ustanovitvi goriške nadškofije. Ne vem, če so vsi ali vsaj nekateri bili objavljeni. Meni se zdi, da ne. Vendar, da ne mlatim iste slame, bi Vas prosil, da bi mi s svojim znanjem in svetom v tem obziru pomagali. Zato Vas vabim, da bi me o priliki obiskali. Veseleč se Vašega prihoda, Vas prečastni gospod doktor, prijazno pozdravljam in belježim z odličnim spoštovanjem

Vam

velevdani

† Fr. Borgia Sedej
nadškof

V Gorici dne 18. decembra 1906.

Kos se je odzval nadškofovi prošnji, naj spiše kak članek, ki bi Slovincem približal zgodovino oglejskega patriarhata. Prav zahvala za članek, ki je bil leta 1907 objavljen v *Domu in svetu* pod naslovom *Oglej in ondotna bazilika*, je glavni namen sledečega Sedejevega pisma Kosu.

V Gorici 28/VII [19]07.

Velecenjeni gospod profesor!

Pozno se oglašam na Vaš izvrstni spis, poklonjen društvu za ohranitev oglejske bazilike. Najprej presrečna hvala in zahvala!

Pričakoval sem, da se vrnete v drugo; ko ste bili že enkrat pri meni, najbrž da vzamete seboj spis. Ali jaz sem ga takoj poslal uredništvu Slovencevemu, bolje rečeno g. dr. Evgeniju Lampetu,⁵ da ga ponatisne in poskerbi še separatne odtise, ktere bomo rabili za nabiranje darov v korist našemu društvu. Oprostite, da sem spis brez Vašega izrecnega dovoljenja oddal. Jaz sem si namen tega spisa tako tolmačil, kakor sva že prej govorila. G. dr. Lampe pa mi je odpisal, da spis priobči v *Dom in Svet* z ilustracijami. Tem bolje! Gotovo spada tak strokovnjaški spis bolj v „*Dom in svet*” kakor v *Slovenca*. Menim, da mi pritrдите. Zahvaljevaje se Vam, gospod doktor, še enkrat prav srčno in spoštljivo Vas prijazno pozdravljam in blagoslavljam

Vam velevdani

† Francišek Borgia
nadškof.

Sedej je s svojim delovanjem na čelu goriške nadškofije vplival na kulturni razvoj Goriške, saj – kot piše don Luigi Tavano – *la cultura costituiva per Sedej un patrimonio e strumento concepito e vissuto totalmente al servizio di una fede integrale e di una pastorale unitaria, delle quali il vescovo era garante*.⁶ Širok spekter njegovih interesov je segal od književnosti preko cerkvene glasbe in likovne umetnosti do zgodovine. Omeniti velja nadškofovo skrb za ohranitev dediščine, saj je na primer spodbujal obnovo v vojni poškodovanih cerkev, ustanovil škofijski muzej, v predmetnik teološkega študija vključil umetnostno zgodovino itd. Njegov

---

⁴ Glasilo goriške nadškofije, ki je s prvotnim imenom *Folium periodicum Archidioeceseos Goritiensis* izhajalo med leti 1875–1918.

⁵ Evgen Lampe (1874–1918), politik in književnik s psevdonomimom Evgenij, je od l.1900 urejal *Slovenca*.

⁶ Luigi Tavano, *La dimensione e le attività culturali dell'arcivescovo F. B. Sedej*, str. 138. (Prevod: v Sedejevih očeh je kultura predstavljala premoženje in orodje, ki ga je razumel in doživljal popolnoma v službi integralne vere in celovitega dušnega pastirstva, katerih porok je škof.)

živ čut za zgodovino se je izrazil na primer v razpravah s področja bibličnih ved, v prispevku, ko še ni bil nadškof, v delu *Die Katholische Kirche* (Dunaj 1900), v že omenjenem zbiranju dokumentov, ki se nanašajo na nastanek goriške nadškofije itd.⁷ Luigi Tavano celo ugotavlja, da je prav Sedejevo delovanje pri raziskovanju krajevne zgodovine približalo nekatere sposobne osebnosti (npr. Stanka Staniča, že prej omenjenega Francesca Spessota ...).⁸ Spričo povedanega se zdijo nadškofovi stiki z enim izmed najvidnejših slovenskih zgodovinarjev – ki je zapustil naslednjim generacijam raziskovalcev slovenske zgodovine pomembno dediščino, monumentalno delo *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku* (Ljubljana 1902–1928) – skoraj samoumevni.

Tako z vidika cerkvene zgodovine kot umetnostnozgodovinske dediščine je nadškof posebno pozornost namenil Ogleju. V zadnjih dveh zgodaj citiranih pismih se omenja Društvo za ohranitev oglejske bazilike, katerega je Franc Kos v članku *Oglej in ondotna bazilika* predstavil takole: *V preteklem letu [1906] se je v Gorici ustanovilo društvo, katero ima namen, da bi ohranilo oglejsko baziliko in njene umotvore. Prvi predsednik tega društva je goriški nadškof, prevzvišeni dr. F. Sedej, drugi predsednik: deželni glavar goriški dr. Alojzij vitez Pajer, načelnik: ekscelencija Albin baron Teuffenbach, eden izmed odbornikov pa prej imenovani dr. Swoboda.*⁹ Društvo nabira denarne doneske od svojih članov in od drugih dobrotnikov, da bode lažje izvrševalo svoj namen.¹⁰ V podporo Sedejevim načrtom in željam je goriški profesor skušal vzbuditi med Slovenci zanimanje za problem oglejskih znamenitosti in je nadaljeval spis z naslednjimi besedami: *Od leta 811. pa do ustanovitve goriške nadškofije leta 1751. so bili oglejski patriarhi višji cerkveni pastirji skoraj vsem tistim Slovincem po Primorskem, Štajerskem, Kranjskem in Koroškem, ki prebivajo južno od Drave. Po nekaterih straneh Primorskega in Kranjskega so imeli patriarhi nekaj časa kot deželni gospodje tudi posvetno oblast. Oglej z ondotno baziliko je bil mnogim Slovincem dolgo časa cerkveno središče, nekaterim pa tudi deželno glavno mesto. Oglejski patriarhi so dobivali s slovenske zemlje mnogo svojih dohodkov, katere so potem lahko uporabljali za postavljanje in popravljanje svoje bazilike, mnogo novcev so pa najbrže pobožni Slovenci sami darovali v ta namen. Zato se smemo tudi mi Slovenci zanimati za to prestaro stavbo.*¹¹

Glede samega društva velja omeniti, da je v naslednjih letih doseglo marsikateri uspeh, izmed katerih je najvidnejše gotovo odkritje mozaika iz časa škofa Teodorja. Povzročilo je namreč izjemno navdušenje, val raznih prispevkov ter ne nazadnje bistveno povečanje kulturnozgodovinskega pomena same oglejske bazilike.¹²

V prej omenjenemu Kosovemu članku so obrazloženi tudi nekateri zgodovinski podatki, po katerih je nadškof spraševal. Nekaj vrstic je Kos posvetil oglejskemu patriarhu Frideriku II. (1084–1085), ki je s svojim slovanskim izvorom vzbudil Sedejevo zanimanje.¹³

Sedejev interes za cerkveno zgodovino se kaže tudi v zamisli, da bi z letom 1907 kot dodatek k *Folium ecclesiasticum Archidioecesis goritiensis* izdali več knjig, v katerih bi bili zbrani takrat še neobjavljeni dokumenti, povezani z nastankom goriške nadškofije.¹⁴ Izšla je le prva knjiga z naslovom *Documenta historiam Archidioeceseos Goritiensis illustrantia* (Goritiae 1907). Dokumente so zbrali grof S. d'Attems-Petzenstein ter slovenska zgodovinarja Karel Capuder (1879–1960) in Josip Valentin Gruden (1869–1922).¹⁵ Načrtovani drugi dve knjigi

---

⁷ Marijan Kravos, *Bibliografija*, str. 295–304.

⁸ Luigi Tavano, *La dimensione e le attività culturali dell'arcivescovo F. B. Sedej*, str. 148.

⁹ Heinrich Swoboda, profesor dunajskega vseučilišča in eden izmed avtorjev pomembnega dela *Der Dom von Aquileja* (Wien 1906).

¹⁰ Franc Kos, *Oglej in ondotna bazilika*, str. 411.

¹¹ Prav tam.

¹² Sergio Tavano, *I monumenti fra Aquileia e Gorizia*, str. 51–58, 64.

¹³ Franc Kos, *Oglej in ondotna bazilika*, str. 448

¹⁴ *Folium ecclesiasticum Archidioecesis Goritiensis*, 1906, št. 7, str. 114.

¹⁵ Luigi Tavano, *La dimensione e le attività culturali dell'arcivescovo F. B. Sedej*, str. 148.

nista izšli, čeprav je, na primer, duhovnik Francesco Spessot (1890–1978) po Sedejevem naročilu zbiral dokumente v ta namen.¹⁶

Sedem let kasneje, leta 1914, je Sedej poslal Kosu naslednjo prošnjo, na katero pa žal ni najti Kosovega odgovora:

Velepoštovani gospod profesor!

Zaradi obhajanja praznika posvečenja cerkva moram zvedeti, kdaj je bila naša prvostolna cerkev posvečena. Nekteri pravijo, da se je ta praznik nekdaj obhajal III nedeljo po Veliki noči. Ker se Vi, g. profesor, pečate z goriško zgodovino in tozadevnimi akti, regesti, knjigami itd. Vas prosim, da bi blagovolili dognati, kdaj je bila goriška prvostolnica posvečena (dedicati v Ecclesiae Metropolitanae). O uspehu dotičnih preiskav blagovolite naznaniti meni ali kakemu kanoniku „velike cerkve”.

Z odličnim spoštovanjem

v.vdani

† Fr. B. Sedej
nadškof

V Gorici dne 10. III. 1914.

Pravkar citirano pismo predstavlja zadnje ohranjeno pismo v okviru korespondence med Sedejem in Kosom. Naslednje leto sta namreč oba zapustila Goriško, kamor se je kasneje vrnil le Sedej. Naslovni škof egiptski — kakor je Sedej bil imenovan malo pred smrtjo, potem ko se je bil zaradi fašističnega pritiska prisiljen odpovedati nadškofovski službi — je umrl 1931 v Gorici. Franc Kos, ki je ljubezen do zgodovinskega raziskovanja prenesel na sina Milka Kosa (1892–1972), pa je preminil leta 1924 v Ljubljani.

Obravnavana pisma, žal ohranjena v skromnem številu, podajajo vpogled v odnose med dvema vidnima osebnostma goriške preteklosti, katerima je bilo skupno zanimanje za zgodovino. Iz Sedejevih pisem preko njegovih prošenj za svet in pomoč veje globoko spoštovanje do skrbnega in natančnega raziskovalca slovenske zgodovine. Iz Kosovih odzivov pa lahko prav tako sklepamo na spoštovanje in naklonjenost. V okviru najrazličnejših nadškofovih pobud na kulturnem področju se zdi sodelovanje s cenjenim zgodovinarjem skoraj samoumevno.

---

¹⁶ Sergio Tavano, *Francesco Spessot*. str. 8, 11. Luigi Tavano, *La dimensione e le attività culturali dell'arcivescovo F. B. Sedej*, str. 148.

ARHIVSKI VIRI:

Pisma Franca Kosa v zapuščini Milka Kosa, ki jo hrani Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

ČASOPISNI VIRI:

Documenta historiam Archidioeceseos Goritiensis illustrantia, edita ab Ordinariatu Archiepiscopali Goritensi. (Appendix Foliae Ecclesiastici.) Tomus I. Goritiae 1907.

Folium ecclesiasticum Archidioecesis Goritensis. 1906, št. 7.

Franc KOS, Oglej in ondotna bazilika. *Dom in svet*, 20, 1907, str. 411–415, 445–448.

LITERATURA:

Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002.

Marija KRAVOS, Bibliografija. *Sedejev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Rim: Slovenska teološka akademija, Celje: Mohorjeva družba, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1988, str. 295–304.

Tomaž PAVŠIČ, Francišek B. *Sedej, knez in nadškof goriški.* Nova Gorica: Branko, Ljubljana: Jutro, 2001.

Primorski slovenski biografski leksikon. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1974–1994.

Tomaž SIMČIČ, Sedejeva življenjska pot. *Sedejev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Rim: Slovenska teološka akademija, Celje: Mohorjeva družba, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1988, str. 48–64.

Luigi TAVANO, Il "Folium" dell'Arcidiocesi (1875–1918). *L'arcidiocesi di Gorizia dall'istituzione alla fine dell'Impero asburgico (1751–1918). Goriška nadškofija od nastanka do konca habsburške monarhije (1751–1918). Die Erzdiözese von Görz von der Gründung bis zum Ende der Habsburger Monarchie (1751–1918).* Forum, Gorizia 2001, str. 467–471.

Luigi TAVANO, La dimensione e le attività culturali dell'arcivescovo F. B. Sedej. *Sedejev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Rim: Slovenska teološka akademija, Celje: Mohorjeva družba, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1988, str. 135–158.

Sergio TAVANO, Francesco Spessot. *Studi goriziani*, 48, 1978, št. 2, str. 7–15.

Sergio TAVANO, *I monumenti fra Aquileia e Gorizia (1856–1918). La cura, gli studi e la fototeca del Seminario Teologico Centrale.* Udine: Istituto Pio Paschini, Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 1998.